

Oikeus oppia -ohjelmalle

Lausunto: Janne Varjo, Apulaisprofessori (Koulutuksen, yhteiskunnan ja kulttuurin tutkimus)

Tutkimustietoa Koulutussiirtymien yhteiskunnallisten reunaehto- jen ymmärtämiseksi

Nostan lausunnossani esille kolme koulutuksellisia siirtymiä koskevaa teemaa: *kouluvalinnat ja kaupunkien sisäinen eriytyminen; koulutuksen saavutettavuuden alueellinen eriytyminen erityisesti toisella asteella* sekä *koulutusvalintoja yleisesti epätasa-arvoistavat tekijät*. Lausunnon pääasiallinen fokus on perus- ja toisen asteen nivelvaiheessa sekä osin perusasteen eriarvoisuuden heijastevaikutuksista toiselle ja korkea-asteelle.

Suomalaisen yhteiskunnan ja koulutusjärjestelmän universalistisista ja egalitaristisista ominaispiirteistä huolimatta koulutussiirtymät vahvasti kytköksissä perheen yhteiskuntaluokkaan ja asuinpaikkaan, oppilaan sukupuoleen, maahanmuuttotaustaan sekä aikaisempaan koulumenestykseen (Jahnukainen, Kalalahti & Kivirauma 2019; Heiskala, Erola & Kilpi-Jakonen 2020; Härkönen & Sirniö 2020). Yhdessä nämä tekijät haastavat käsitystä koulutusmahdollisuuksien tasa-arvosta Suomessa (Kalalahti & Varjo 2020).

Kouluvalinnat ja kaupunkien sisäinen eriytyminen

Kaupunkimaisten kuntien kouluvalintapolitiikka perusopetuksen ala- ja yläluokkien nivelvaiheessa eriyttää oppilaiden oppilasryhmiä paitsi painotetun opetuksen suhteen, myös luomalla tavoiteltuja ja torjuttuja kouluja sekä keskittämällä perheen koulutustason ja oppilaiden osaamistason mukaisia oppilaita eri opetusryhmiin. (Seppänen, Kalalahti, Rinne & Simola 2015.)

Kouluvalintatilojen rakentuminen ja eriytyminen on mahdollistunut poliittisessa tilanteessa, jossa koulumatkan lyhyys ja turvallisuus ovat käytännössä ainoat valtiovallan asettamat, kuntien suorittamaa oppilaiden osoittamista eri kouluihin ohjeistavat normit. Samanaikaisesti kunnille on avautunut mahdollisuus valikoida soveltuvuuskokeiden avulla osa oppivelvollisista tiettyä oppiainetta tai aihekokonaisuutta painottavaan opetukseen. (Varjo & Kalalahti 2011.)

Tämän valikoitumisen empiirisesti todettavia vaikutuksia osaamiseen ja jatkokouluttautumiseen ei vielä tunneta riittävän tarkkaan (Koivuhovi, Vainikainen & Kalalahti 2020). Onkin ilmeistä, että lisätutkimusta tarvitaan kouluvalintojen yksilöllisistä hyödyistä ja kustannuksista (Varjo, Kalalahti & Lundahl 2016).

Kaupunkimaisissa kunnissa tapahtuvien perheille tarjottavien kouluvalintamahdollisuuksien eriytymisen lisäksi paikalliset kouluvalintatilat ovat alkaneet polarisoitua alueellisesti. Kärjistetyksi ilmaistuna Suomi on jakautumassa kahtia: Yhtäältä on olemassa kouluvalintatiloja, joissa vanhemmat voivat – ainakin periaatteessa – valita lapselleen koulun useamman mahdollisen vaihtoehdon väliltä saman kunnan alueelta, ja joissa koulut kilpailevat parhaiksi arvioimistaan oppilaista ja näihin liittyvistä resursseista. Toisaalta löytyy kouluvalintatiloja, joissa kouluvalintaan liittyviä realistisia valinnanmahdollisuuksia ei – harvaan asutuilta alueilta pois muuttamisen lisäksi – ole olemassa ja joissa koulut kilvoittelevat lähinnä toimintansa jatkamisen oikeutuksesta. (Varjo 2011; Varjo & Kalalahti 2011.)

Koulutuksen saavutettavuuden alueellinen eriytyminen erityisesti toisella asteella

Toisen asteen koulutuksen alueellinen saavutettavuus on kokonaisuudessaan heikentynyt, erityisesti ammatillisen koulutuksen kohdalla. Manner-Suomessa on alle 10 kilometrin etäisyydellä asuinpaikasta tarjolla lukiokoulutusta 85 prosentille ja ammatillista koulutusta 78 prosentille peruskoulun päättäneistä. Alueelliset erot ovat kuitenkin huomattavia. Lukiokoulutusta on tarjolla alle 10 kilometrin etäisyydellä Etelä-Suomessa 90 prosentille nuorista, mutta Itä-Suomessa vain 73 prosentille ja Lapissa 80 prosentille nuorista. Ammatillisen koulutuksen alueelliset saavutettavuuserot vaihtelevat Etelä-Suomen alueen 88 prosentista Itä-Suomen 62 prosenttiin. (Patio 2015).

Kouluverkon 'silmäkoon kasvaminen' ja erityisesti toisen asteen oppilaitosten harveneminen ja keskittyminen eriyttävät toisen asteen kouluttautumismahdollisuuksia syrjäseuduilla. Harveneminen mahdollistaa käytännössä vähemmän ja varhenta esimerkiksi harvaan asuttujen alueiden oppilaiden itsenäistymisen päätöksiä. (Armila & Käyhkä 2018; Armila, Halonen & Käyhkö 2016).

Eriytymiskehityksen hillitsemiseksi julkisen vallan on tuettava harvaan asuttujen alueiden toisen asteen koulutuksen tarjonnan säilymistä: erityisesti pienten lukioiden olemassaoloa sekä kyllin monipuolisia ammatillisen koulutuksen opetuspisteitä. Niin ikään koulutuksen järjestäjien on (edelleen) edistettävä toisen asteen koulutuksen verkostoitumista, monimuoto-opetuksen kehittämistä ja teknologian hyödyntämistä. Tämän lisäksi haja-asutusalueilla on varmistettava julkisen liikenteen toimivuus ja huolehdittava sekä perusopetuksen että toisen asteen koulutuksen opinto-ohjauksen saatavuudesta ja riittävydestä koulutuksen saavutettavuuden turvaamiseksi.

Koulutusvalintoja yleisesti epätasa-arvoistavat tekijät

Universalistisesta ja egalitaristisesta koulutuspolitiikasta huolimatta perhetaustan vaikutusta ei ole pystytty häivyttämään. Lukio-opintojen saavutettavuus määrittää vahvasti korkeakoulutuksen saavutettavuutta (Härkönen & Sirniö 2020). Perhetaustan tekijät kuten perheen suhteellinen köyhyys ja vanhempien matala koulutusaste vaikuttavat nuorten jäämiseen pelkän peruskoulun päättötodistuksen varaan (Merikukka, Ristikari & Kiilakoski 2019). Peruskouluikäinen osaamistaso vaikuttaa koulutuspolkuihin erityisesti eriyttämällä niitä lukio- ja ammatillisiin reitteihin (Heiskala, Erola & Kilpi-Jakonen 2020).

Viiveiset siirtymät ja vaikeudet kiinnittyä toiselle asteelle kohdistuvat erityisesti erityisen tuen tarpeen oppilaille ja maahanmuuttotataustaisille oppilaille (Kalalahti ym. 2020; Kilpi-Jakonen 2017). Erityisen tuen tarpeen oppilaiden koulutussiirtymissä on omat ongelmakohtansa: Onko pedagoginen tuki riittävää myös niille lapsille, jotka tarvitsevat paljon tukea sekä kehitykseen ja oppimiseen. Rakenteellisia tukitoimia tarjotaan kaiken kaikkiaan vain harvoille tukea saaville lapsille, eikä niitä pääsääntöisesti ole mahdollista tarjota nopealla aikataululla. Kevyemmät, ei-rakenteelliset tukitoimet korostuvat myös tilanteissa, joissa lapsi on vaativamman tuen tarpeessa. (Vainikainen ym. 2018).

Yleistäen voidaan sanoa, että vieraskielisille ja maahanmuuttotataustaisille nuorille toisen asteen koulutukseen pääsy ja siihen osallistuminen on keskimäärin haastavampaa kuin valtaväestön nuorille. Koulutuksen ulkopuolelle jäävät Suomessa keskimääräistä useammin ensimmäisen sukupolven maahanmuuttajat ja ne maahanmuuttajat, joiden juuret ovat Euroopan unionin ulkopuolella. (Kalalahti ym. 2020; Jahnuainen, Kalalahti & Kivirauma 2019; Kilpi-Jakonen 2017.) Toimenpide-ehdotuksina voidaan mainita esimerkiksi maahanmuuttotataustaisten nuorten tehostettu opinto- ja uraohjaus, S2-kielen tarkoituksenmukaisuuden arviointi sekä ohjauksen monikulttuurisuuskompetenssin kasvattaminen.

Joidenkin otostutkimusten mukaan noin viidennes peruskoulun päättävistä nuorista ei pääse ensimmäiseen hakukohteeseensa ja viidennes opiskelijoista harkitsee toisella asteella opintojensa uudelleensuuntaamista (Kalalahti ym. 2020). Tutkimukset osoittavat, että keskeyttämisen ja opintojen uudelleensuuntaamisen syyt ovat moninaiset, mutta ne voidaan karkeasti jakaa kahteen ryhmään: opintojen kuormittavuuteen ja opintojen kohtaamattomuuteen. Koulutusjärjestelmä ei kykene huomioimaan ja tukemaan nuorten erilaisista tilanteista ja uravalintavarmuuden saavuttamisen eriaikaisuudesta johtuvia koulutussiirtymien uudelleensuuntaamisia ja opintojen viivästeitä tai katkoksia. (Kalalahti 2020 ym.; Pekkarinen & Myllyniemi 2018.)

Erityisesti perusopetuksessa ja toisella asteella on kiinnitettävä huomiota ohjauksen resurssien riittävyyteen suhteessa oppilas- ja opiskelijamäärään sekä ohjauksen tavoitteisiin. Resurssien riittävyys tulee varmistaa myös erityistä tukea tarvitsevien ja vieraskielisten oppilaiden ja opiskelijoiden ohjauksessa. Jokaisen oppilaan ja opiskelijan on saatava tarvitsemaansa ohjausta. Opetuksen ja koulutuksen järjestäjän tulee huolehtia, että resurssit jakautuvat tarkoituksenmukaisesti eri koulujen, oppilaitosten ja toimipaikkojen kesken.

Helsingissä 17.11.2020

Janne Varjo

Lähteet

Armila, P., Halonen, T. & Käyhkö M. 2016. *Reunamerkintöjä Hylkysyrjästä: Nuorten elämänraameja ja tulevaisuudenkuvia harvaanasutulla maaseudulla*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Armila, P. & Käyhkö, M. 2018. Koulutusyhteiskunnan reunamerkintöjä – Syrjäseudulla asuvat nuoret ja koulutukseen hakeutuminen. Teoksessa H. Silvennoinen, M. Kalalahti & J. Varjo (toim.) *Koulutuksen lupaus ja koulutususko: Kasvatustieteellisen vuosikirja II*. Jyväskylä: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.

Heiskala, L., Erola, J. & Kilpi-Jakonen, E. 2020. Compensatory and Multiplicative Advantages: Social Origin, School Performance, and Stratified Higher Education Enrolment in Finland. *European Sociological Review*, jcaa046, <https://doi.org/10.1093/esr/jcaa046>

Härkönen, J. & Sirniö, O. 2020. Educational Transitions and Educational Inequality: A Multiple Pathways Sequential Logit Model Analysis of Finnish Birth Cohorts 1960–1985. *European Sociological Review* 36 (5), 700–719.

Jahnukainen, M., Kalalahti, M. & Kivirauma, J. (toim.) 2019. *Oma paikka haussa. Maahanmuuttotataustaiset nuoret ja koulutus*. Helsinki: Gaudeamus.

Kalalahti, M. Jahnukainen, M. Kivirauma, J., Varjo, J. & Zacheus, T. 2020. Koulutuspolun löytämistä ja sitoutumista – Toisen asteen opintojen uudelleensuuntaaminen ja maahanmuuttotataustaisuus. *Kasvatus* 51 (4), 409–425.

Kalalahti, M. & Varjo, J. 2020. Revisiting universalism in the Finnish education system. *Research on Finnish Society* 12 (1), 1–16.

Kilpi-Jakonen, E. 2017. Maahanmuuttajien lasten koulutussiirtymät toisen asteen koulutuksen läpi ja korkeakouluihin. *Kasvatus* 48 (3), 217–231

Koivuhovi, S., Vainikainen, M-P. & Kalalahti, M. 2020 The Effect of Studying in Selective Classes on the Change in Pupils' Action-Control Beliefs During Lower Secondary School in Finland, *Scandinavian Journal of Educational Research*, DOI: 10.1080/00313831.2020.1833246

Merikukka, M., Ristikari, T. & Kiilakoski T. 2019. Suojaako yläkouluikäisten nuorten osallisuuden kokemus koulussa lyhyeltä koulutuspolulta? *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (4), 403–414.

Patio. 2015. *Peruspalveluiden arviointi*. <https://www.patio.fi/web/pepa-2015-valtakunnallinen/tiivistelma1>

Pekkarinen, E. & Myllyniemi, S. (toim.) 2018. *Nuorisobarometri 2017. Opin polut ja pientareet*. Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja 58. Nuorisotutkimusseuran/Nuorisotutkimusverkoston julkaisuja 200.

Seppänen, P., Kalalahti, M., Rinne, R. & Simola, H. (Toim.) 2015. *Lohkoutuva peruskoulu: Perheiden kouluvalinnat, yhteiskuntaluokat ja koulutuspolitiikat*. Kasvatusalan tutkimuksia 68. Jyväskylä: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.

Vainikainen, M-P., Lintuvuori, M., Paananen, M., Eskelinen, M., Kirjavainen, T., Hienonen, N., Jahnukainen, M. Thuneberg, H., Asikainen, M., Suhonen, E., Alijoki, A., Sajaniemi, N., Reunamo, J. & Hotulainen, R. 2018. *Oppimisen tuki varhaislapsuudesta toisen asteen siirtymään: Tasa-arvon toteutuminen ja kehittämistarpeet*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 55/2018.

Varjo, J. 2011. Koulupiirien valtiollinen regulaatio / deregulaatio koulutuksen ohjausmekanismeina. *Kasvatus & Aika* 5 (1), 79–113.

Varjo, J. & Kalalahti, M. 2011. Koulumarkkinoiden institutionaalisen tilan rakentuminen. *Yhdyskuntasuunnittelu* 49 (4), 8–25.

Varjo, J, Kalalahti, M. & Lundahl, L. 2016. Recognizing and Controlling the Social Cost of school Choice. In Noblitt, G. & Pink, B. (Eds.) *Education, Equity, Economy: Crafting a New Intersection*. Heidelberg: Springer.